

holott a nagyvilágban láthatóan az egyik vezető diskurzus évtizedek óta. Míg a nőmozgalom vezető aktivistáinak életrajzai a nemzetközi tudományos és tudománynépszerűsítő irodalom – nyugodtan mondhatjuk – slágertémái, addig róluk a hazai történetírás méltánytalanul megfeledezett, hiszen néhány rövid íráson, lexikonszócikken kívül nem olvashatunk róluk. Ezek pedig sok esetben sajnos az alapvető tévedésektől sem mentesek.

A magyar historiográfia számára a szóban forgó kötet tehát több szempontból is útmutató lehet: egyrészt felhívja a nőtörténészek és a társadalomtudósok figyelmét a női életutak monografikus igényű feldolgozásának elodázhatatlanságára, másrészt pedig a biográfiai metodológia területén alkalmazott innovációk átültetésére. Bár többen hangsúlyozták az elmúlt évtizedekben, hogy a nők a családi hagyatékokon kívül alig hagytak nyomot a levéltárak polcain, e megállapítás sok esetben jelentős árnyalásra szorul, hiszen több nőmozgalmi aktivista levelezése és naplója maradt ránk, ezen kívül pedig jelentős forrásbázist képeznek az egyesületi iratok is. Adósságaink törlesztésére kiváló lehetőséget nyújt például a Gehmacherék kötetében is többször feltűnő Schwimmer Rózsa, akit e helyütt azért emelek ki, mert Schirmacherhez hasonló stratégiákat alkalmazott hagyatéka archiválása során. Ennek eredménye egy több mint 600 dobozból álló kollekció, amelynek szisztematikus feltárása a közelmúltban vette kezdetét.

Czeferner Dóra

Popély Gyula

FELVIDÉK 1929–1939

A második évtized csehszlovák uralom alatt

Magyar Napló, Bp. 2017. 887. oldal

Örömmel és érdeklődéssel vettem kezembe Popély Gyula vaskos, keménykötésű, izléses kiállítású könyvét, a szerző négy részesre tervezett Felvidék-sorozatának immár harmadik kötetét (1. rész: Felvidék 1914–1920. Bp. 2010.; 2. rész: Felvidék 1918–1928. Bp. 2014.). Egy ilyen munka megjelenése azért is fontos, mert a levéltári források csak a rendszerváltás után váltak hozzáférhetővé, így a felvidéki magyarság kisebbségi története még koránt sincs teljesen feldolgozva e korszakra vonatkozóan.

A szerző a Károli Gáspár Egyetem professzora, az MTA doktora. Kutatási területe a felvidéki magyarság 1914 és 1945 közötti története, kiválóan ismeri a rendelkezésre álló forrásanyagot, valamint a szakirodalom legújabb és korábbi anyagait. Mindezen tudását jól használja legújabb könyvében is, bár meg kell jegyeznem, hogy nem tud szabadulni a sérelmi politika csapdájából. A könyvből érződik a szerző Csehszlovákiával és annak kisebbségi politikájával szembeni ellenszenvé, ez az attitűd pedig veszélyezteti a történeti objektivitást.

A tárgyalt munka a történelmi Magyarországtól 1918 után elszakított és Csehszlovákiához csatolt északi területek magyar lakosságának történetét dolgozza fel az 1929-es évtől a köztársaság 1939-es márciusában bekövetkezett felbomlásáig. Bemutatja Csehszlovákia bel- és külpolitikai helyzetét a jelzett időszakban, és ezen túlmenően tárgyalja a csehszlovákiai magyar kisebbség politikai, gazdasági és kulturális téren kifejtett önvédelmi harcát is. Érintőlegesen kitér a cseh és a szlovák viszony alakulására, összességében alapos, árnyalt, egyben kritikus képet festve a Tomáš Garrigue Masaryk és Eduard Beneš által megalkotott csehszlovák nemzetiségi

politikáról. A szerző célja, hogy támpontot nyújtson a mélyebb elemzésekhez, vagyis további kutatásokra sarkallja a kollégákat.

Mondanivalóját Popély világosan, de igen hosszan fogalmazta meg, hiszen a kötet 11 fő fejezetre tagolódik (az epilóguson kívül) és több mint 800 oldal. Bár a könyv időrendi határa mindössze tíz év, mégis mozgalmas képet láthatunk a kisebbségbe kényszerült magyarok életéről, tevékenységéről. A bevezetőben a szerző kifejti, hogy Károlyi Mihály kormányának 1918 őszén nem lett volna szabad feladnia az észak-magyarországi területeket komolyabb ellenállás nélkül. Állításával egyet kell értenem, hiszen a nemzeti önvédelemnek idővel lehetnek volna eredményei, akár a fegyveres ellenállás, akár a népszavazás révén. A magyar történészeket megosztja ez a kérdés, ami további vitákhoz vezethet. Popély jól mutat rá arra is, hogy Trianon után a magyar etnikai területek vegyes területté változtak a Felvidéken, amit a magyar lakosság egy részének Magyarországra vándorlásával, a cseh és szlovák telepések betelepítésével, illetve a csehszlovákiai iskolarendszer megerősödésével magyarázhatunk. A kötet azon megállapítása, miszerint Csehszlovákia az 1938–1939 közötti időszakban Európa beteg embere volt, felbomlása pedig, melyhez a végső kegyelemdőfést Berlinből kapta meg, törvényszerűnek tekinthető (10.), a szlovák és cseh történészek rosszallását válthatja ki. A szerző ezen állítását mindazonáltal magam is osztom, azzal a kitétellel, hogy ha a nagyhatalmi és nemzetközi politikai nyomás nem nehezedett volna a csehszlovák vezetésre, a felbomlás tovább tartott volna. A szlovák történészek számára a könyv címe, *Felvidék* megnevezés is kérdéses lehet, mivel a kifejezés a két háború közötti revíziós magyar politikára emlékeztetheti őket, jóllehet Magyarországon a terület nevét csak földrajzi fogalomként kezelik. Ennek ellenére a szlovák kollégák számára a mai napig kellemetlen hangzása van e megnevezésnek, amit a szakmai konferenciákon gyakran szóvá is tesznek.

A könyv első négy fejezetéből, mely az 1929 és 1937 közötti időkkel foglalkozik, jól nyomon követhetjük az Egyesült Országos Keresztényszocialista Párt és a Magyar Nemzeti Párt egyesülésének előzményeit. A két párt egyesítésére irányuló törekvések végigkísérték a csehszlovákiai magyar politika két háború közötti történetét, jóllehet a fúzióra csak 1936-ban került sor. Popély bemutatja ennek okait, beleértve annak előzményeit, ahogyan Esterházy János az egyesült új párt élére került. A szerző rámutat arra a tényre, hogy az 1930-as évektől a magyar kormány a kisebbségvédelmet alárendelte a revízió kérdésének. A teljes revízió azonban csak alkupozíció volt, realitást az etnikai alapú revízióban láttak. A kötet e részeiben az olvasó elmerülhet a kisebbségpolitika csehszlovákiai ügyeiben és annak szakirodalmában.

Az ötödik, hatodik, hetedik fejezet az 1938-as évvel foglalkozik, részletesen bemutatva a felvidéki magyarság követeléseit, Csehszlovákia belső viszonyait, valamint Lord Runciman tevékenységét is, aki nemcsak az ottani németiség képviselőivel, de Esterházy Jánossal is tárgyalt a magyar kisebbségi kérdés megoldásáról. A hatodik fejezet legizgalmasabb részei a müncheni rendezést, a magyar diplomácia aktivitását, a felvidéki magyarok helyzetét és várakozását, illetve a komáromi tárgyalások (1938. október 9–13.) menetét és kudarcát elemzi. Megtudhatjuk, hogy a magyar kormány és a magyar kisebbségi vezetők hogyan próbálták elérni, hogy a müncheni konferencián a német kérdés mellett a magyar ügyet is rendezzék. A cél érdekében sokrétű tárgyalásokat folytattak csehszlovákiai magyar, illetve külföldi politikusokkal és diplomáttal. A csehszlovák külpolitika pedig mindent elkövetett (még hozzá sikerrel), hogy a két kérdést semmiképpen se kezeljék egyformán és ne essenek azok azonos elbírálás alá. Mindeközben a magyar kisebbség érdeke éppen az lett volna, hogy a csehszlovák kisebbségek helyzetét a nagyhatalmak egységes elvek szerint és egyszerre oldják meg. A magyar és a lengyel kisebbséggel a nagyhatalmak csak a müncheni egyezmény jegyzőkönyvének záradékában foglalkoztak, az ügy megoldását a felek közt három hónapon belül lezárandó kétoldalú megegyezésekre bízva. A komáromi tárgyalásokkal kapcsolatosan újdonságok is előkerülnek a kötetben, például

Rudolf Viest tábornoknak, a Szlovák Nemzeti Felkelés későbbi vezetőjének visszaemlékezései, aki maga is részt vett a tárgyalásokon. Viest szerint Jozef Tiso taktikája Komáromban kimerült az állandó halogatásban és a magyar delegáció javaslatainak visszautasításában, ami miatt a tábornok tehetetlenül érezte magát a tárgyalásokon. Viest tábornok egyetértett azzal a magyar történészek által tényként kezelt meggyőződéssel, hogy az idő rövidsége miatt Tisóék nagyon felkészületlenek voltak. Mindezzel kapcsolatosan meg kell jegyeznem: ha kétoldalú megegyezés jött volna létre Komáromban (esetleg kisebb visszakapott területekkel), a későbbi béketárgyalásokon jobb eséllyel lehetett volna védeni a magyar területeket.

A hetedik fejezetben a szerző kifejti, hogy az első bécsi döntés néprajzi alapon biztosított revíziós siker volt, s csupán a második világháború lefolyása és végeredménye, illetve Magyarország vesztes oldalra állása pecsételte meg e területek sorsát. A nyolcadik és a tizenegyedik fejezetek között Popély a kisebbségben élő magyarok helyzetét mutatja be Szlovákiában, valamint a szlovák–magyar viszony alakulását elemzi 1939 márciusáig, részletesen tárgyalva a szlovák autonómia és a szlovák államjogi függetlenség felé vezető utat. A kilencedik fejezet a kisebbségi magyar iskolaiügy kérdéseit boncolgatja, a tizedik pedig a Népszövetségben tárgyalta magyar kisebbségi kérdéseket elemzi. Az utolsó fejezet Kárpátalja kérdésén és a terület sorsának alakulását mutatja be. Popély Gyula könyve végén – kis élccel – egy érdekességre is rámutat: az európai történelemben ugyanis nincs arra példa, hogy egy szuverén állam feje aláírásával hozzájárult volna saját országa felszámolásához. 1939. március 15-én Emil Hácha köztársasági elnök mégis ezt tette, még ha német nyomásra cselekedett is. A helyzet akkori megítélése kapcsán Ladislav Karol Feierabend cseh miniszter az emlékirataiban megjegyzi: nem gondolták, hogy protektorátusi státust kapnak, legalább egy afféle önálló államban reménykedtek, mint amilyen a szlovákoké lett. (Politické vzpomínky I. Brno 1994. 150.)

A könyv egyik fontos erénye, hogy sok részkérdésre találunk benne választ, olyan ismeretekhez jutva, amelyek segítenek megérteni az 1918 óta kialakult és folyamatosan változó magyar kisebbségi helyzetet Csehszlovákiában, majd Szlovákiában. Popély Gyula könyve jó kalauza mindazoknak, akik a csehszlovákiai magyarság nemzetiségi történetét kívánják egészében vagy egy-egy összefüggésében megismerni. A munka ugyanakkor nem csupán kisebbségtörténeti összefoglaló, hanem Csehszlovákia nemzetiségpolitikai elemzését is kínálja (főként a kisebbségi magyarsággal kapcsolatos konfliktusokra, döntési helyzetekre, alternatívákra koncentráva). Kritikus elemzést ad Csehszlovákia és Magyarország történetéről, ugyanakkor nem feledkezik meg a kisebbségek saját felelősségéről sem. A szerző kicsit szomorkásan jegyzi meg ennek kapcsán, hogy a mostani szlovákiai magyar politikusok nem tanulnak a múltból, illetve „a kíméletlen nemzeti önvédelem helyett előnyben részesítik a lomha és petyhüdt megalkuvást”. (11.) A másik oldalról, Beneš politikájának kritikájaként felveti, hogy 1919–1920-ban vagy 1938–1939-ben a cseh vezetők hallani sem akartak a népszavazásról, mivel ha az megtörténik, teljesen másképpen alakította volna a Magyarországgal kapcsolatos területi követeléseiket. Tényként állapíthatjuk meg, hogy a soknemzetiségű Csehszlovákiába akarataik ellenére kerültek a nemzetiségek, így idővel a legfontosabb politikai célkitűzésük csakis az onnan való szabadulás lehetett. Emiatt a két háború közötti prágai kormányok majdnem végig harcban álltak az ország nemzeti kisebbségeivel, beleértve az államalkotó szlovákságot is. Beneš a versailles-i békerendszer öröknek és megváltoztathatatatlannak képzelte. Popély szerint „a nemzetiségi összetételben és geopolitikailag életképtelennek bizonyuló csehszlovák államot voltaképpen maga a történelem logikája zúzta szét. Az ingatag államalakulatnak már az első komoly külső fenyegetésre kiütközött valamennyi belső gyengesége.” (829.) Beneš politikájának másik hibája, s ezzel magam is egyetértek, hogy az 1930-as években a csehszlovák külpolitika nem ismerte fel a megerősödő Németország veszélyét, továbbra is bízott saját katonai erejében és kiépített erőrendszereiben, valamint a szövetséges nagyhatalmak támogatásában. Beneš nem volt képes

a megbékélésre köztársasága nemzeti kisebbségeivel és azok anyanemzeteivel, amivel Hitler erősödését és térhódítását segítette elő.

Popély Gyula alapvető és fontos könyvet írt, amely e téma iránt érdeklődő kutatók számára megkerülhetetlen hivatkozási pont lesz. A munka nagyban hozzájárul a szomszéd népek és a kisebbségi sorba került határon túli magyarok sorsáról, politikai lehetőségeiről, múltjáról és kultúrájáról alkotott képünk bővítéséhez. Ám minden tudományos mű akkor tölti be jól a szerepét, ha nem kizárólag lezárt ismereteket ad, nem megkérdőjelezhetetlen állításokat fogalmaz meg, hanem további gondolkodásra, kutatásokra indítja az olvasót, vagyis kérdéseket vet fel az érdeklődőkben. E munkának külön érdeme, hogy olyan alternatívákat is megvizsgál, melyek hozzásegítenek az események összefüggéseinek megértéséhez, s árnyalttá teszik a történelmi folyamatokról kialakult képet. A csehszlovák demokráciáról is cizelláltabb képet kapunk, valamint megtudhatjuk, hogy a magyar kisebbséget ért sérelmek jelentősebbek voltak, mint eddig gondoltuk, jóllehet, összehasonlítva a Magyarországgal határos más országokkal, a magyar kisebbségnek még mindig Csehszlovákiában volt a legjobb a helyzete.

Az olvasó eligazodását segíti, hogy a kötet elején és végén is térkép található az 1930-as és az 1938-as határokkal. A könyv végén helység- és névmutató is helyet kapott, de láthatjuk a korabeli jelentősebb politikusok arcképeit is. Előfordulnak ugyan a könyvben ismétlődő gondolatok és információk, amit érdemes lett volna kiküszöbölni, de ez inkább szerkesztési kérdés, az összkép értékét nem csökkenti. Popély könyvének kiadásával komoly lépést tettünk előre a magyar, a szlovák és a cseh nép közös történelmének megismerése felé.

Janek István

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Buzgó Gábor PhD-hallgató

DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen

Czeferner Dóra tudományos segédmunkatárs

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet,
Budapest

Egry Gábor az MTA doktora, főigazgató

Politikatörténeti Intézet, Budapest

Horváth Illés doktorjelölt

PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs

Izsák Anikó Borbála fiatal kutató

Politikatörténeti Intézet, Budapest

Janek István PhD, tudományos munkatárs

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet,
Budapest

Nagy Balázs PhD, egyetemi docens

ELTE BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Nagy Levente az MTA doktora, egyetemi docens

ELTE BTK Romanisztikai Intézet, Budapest

Neumann Tibor PhD, tudományos főmunkatárs

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet,
Budapest

Solymosi József PhD, kirendeltségvezető
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Hadtörténelmi Levéltár Bécsi
Kirendeltsége, Bécs

Székeley Tamás tudományos munkatárs
Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung, Marburg

Veszprémy László az MTA doktora, igazgató
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Hadtörténeti Intézet, Budapest

Vitári Zsolt PhD, egyetemi docens
PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

Vonyó József az MTA doktora, c. egyetemi tanár
PTE BTK Történettudományi Intézet, Pécs

E szám írásai a szerzők jóváhagyásával
megjelennek a Századok internetes felületén és adatbázisában.

CONTENTS

THE TURNING POINTS OF HUNGARIAN STATEHOOD

- Tamás Székely*: Compromise as a Security Issue. The Age of Dualism from the Perspective of Historical Security Studies.....5
- Gábor Egry – Anikó Borbála Izsák*: Communal debts and the change of sovereignty in the Banat and Sătmăr regions37
- Gábor Buzgó*: Nagyléta and the Border Problems. Social and Economic Changes in a Village in Bihar County after Trianon.....69

ARTICLES

- Tibor Neumann*: Election of the *Alispán* in Late Medieval Hungary99
- Zsolt Vitári*: The Beginnings of the “German Youth” in Hungary. Authorization, Legalization, State Control..... 135

PAPER

- Illés Horváth*: Representation and Piety. The Obsequies of “Saint” Sigismund of Luxemburg at Várad and his Remembrance 177

IN MEMORIAM

- János Bak (1929–2020) (*Balázs Nagy*)..... 197

BOOK REVIEWS

- János M. Bak – Géza Pálffy*: Crown and Coronation in Hungary 1000–1916 A.D. (*László Veszprémy*)203
- Ovidiu-Victor Olar*: La Boutique de Théophile. Les relations du patriarche de Constantinople Kyrillos Loukaris (1570–1638) avec la Réforme (*Levente Nagy*)..... 206

Hermann Róbert (vál., s. a. r.): Görgei Artúr válogatott írásai. Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1915 (<i>József Solymosi</i>)	209
<i>Bartha Ákos</i> : Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet (<i>József Vonyó</i>)	211
<i>Johanna Gehmacher – Elisa Heinrich – Corinna Oesch</i> : Käthe Schirmacher: Agitation und autobiographische Praxis zwischen radikaler Frauenbewegung und völkischer Politik (<i>Dóra Czeferner</i>)	215
<i>Popély Gyula</i> : Felvidék 1929–1939. A második évtized csehszlovák uralom alatt (<i>István Janek</i>).....	218
 AUTHORS OF THIS ISSUE	 223